

Jezik i pismo Bašćanske ploče

Šimunić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:492200>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo

JEZIK I PISMO BAŠĆANSKE PLOČE

DIPLOMSKI RAD
8 ECTS-bodova

Ivan Šimunić

Zagreb, 2021.

Mentorica: dr. sc. Tanja Kuštović
Sumentorica: dr. sc. Ivana Eterović

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OPĆENITE ZNAČAJKE BAŠĆANSKE PLOČE.....	2
2.1. Transliteracija.....	4
2.2. Akcenatska rekonstrukcija	7
2.3. Struktura teksta.....	9
3. JEZIK BAŠĆANSKE PLOČE	14
4. PISMO BAŠĆANSKE PLOČE	19
4.1. Postanak glagoljice	23
4.1.1. Egzogena polazišta	23
4.1.2. Egzogeno-endogena polazišta	24
4.1.3. Endogena polazišta	25
4.1.4. Ostale teorije.....	27
4.2. Linijski ustroj	28
4.3. Ligature.....	29
4.4. Kontrakcije.....	30
4.5. Puntuacija.....	31
4.6. Neprekinuto pisanje.....	31
4.7. Majuskula.....	32
5. ZAKLJUČAK	33
6. LITERATURA	34
7. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA	37
8. POPIS TABLICA.....	37
9. SAŽETAK	38
10. ABSTRACT.....	39

1. UVOD

Bašćanska ploča najpoznatiji je spomenik hrvatske rane pismenosti, a njezina se važnost posebno očituje u spominjanju hrvatskoga imena i hrvatskoga kralja. Pisana je prijelaznim tipom iz oble u uglatu glagoljicu, a upravo je taj tip izazivao probleme prilikom čitanja teksta koji je na njoj napisan, te hrvatskostaroslavenskim jezikom.

U ovome radu, nakon uvodnoga iznošenja općih značajki o Bašćanskoj ploči, usmjerit ćemo pozornost na jezik i pismo kojim je pisana.

U poglavlju o jeziku iznijet ćemo koji su staroslavenski, a koji hrvatski elementi u tekstu te što o pojedinim oblicima pišu naši najveći znanstvenici koji su istraživali Bašćansku ploču.

Pri analizi pisma dat ćemo pregled slova i njihovih oblika s Bašćanske ploče. Također, osvrnut ćemo se i na slovne višestrukosti koje se pojavljuju u tekstu. Ortografski ćemo analizirati pismo, odnosno osvrnuti se na linijski ustroj, ligature, kontrakcije, puntuaciju, neprekinuto pisanje i majuskulu.

2. OPĆENITE ZNAČAJKE BAŠĆANSKE PLOČE

Kada želimo označiti sav protok hrvatske pisane riječi, često koristimo izraz „od Bašćanske ploče do danas”, iz kojega se jasno vidi da mnogi Bašćansku ploču drže početkom hrvatske kulture. Zbog dokumentarne vrijednosti naziva se dragim kamenom hrvatskoga jezika, zlatnom pločom hrvatskoga jezika, hrvatskom narodnom svetinjom,¹ a Stjepan Damjanović o njoj govori kao o krsnome listu hrvatske kulture.² Ona je prvi izvor na našem književnom jeziku u kojemu se spominje pridjev *hrvatski*.

Bašćanska ploča kameni je spomenik od bijeloga vapnenca visok 99,5 cm, širok 199 cm, a debeo od 7,5 do 9 cm.³ Izvorno je služila kao lijevi plutej septuma, oltarne pregrade koja dijeli svetište od prostora za vjernike, u crkvi svete Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku. Takvu je funkciju imala barem do 1752. godine; kasnije je postavljena na pod kao nadgrobni spomenik, gdje je 1851. godine na nju upozorio tadašnji bogoslov Petar Dorčić. Stjepan Damjanović smatra da je prvotna namjena ploče bila praktična: da posjetitelja jurandvorske crkve upozori da su samostan i crkva pod moćnom zaštitom kralja Zvonimira.⁴

Gornji dio ploče zauzima bordura u obliku lozice. Tih jedanaest lozica, smatra Darko Žubrinić, označava stoljeće u kojemu je Bašćanska ploča nastala.⁵ Lujo Margetić, s druge strane, smatra da je trebalo biti dvanaest lozica jer taj broj odgovara kršćanskoj simbolici.⁶ Ostatak ploče zauzima tekst, stotinjak riječi raspoređenih u trinaest redaka. Mateo Žagar ističe da ispunjenost tekstem ploču razlikuje od drugih pluteja toga doba gdje na istome mjestu stoje ornamenti.⁷ Ploča je danas oštećena i napukla na tri dijela, a jedan djelić bordure u gornjem desnom uglu nedostaje (v. sliku 1).

Znanstvenici su Bašćansku ploču zamijetili, kako smo spomenuli, 1851. godine kada je domaći bogoslov Petar Dorčić upozorio na nju Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Da je ne bi

¹ Nazor, Anica. 2008. „*Ja slovo znajući govorim...*” : knjiga o hrvatskoj glagoljici. Zagreb: Erasmus naklada.

² Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski katolički radio. Str. 15.

³ Žagar, Mateo, 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, Povijesno društvo otoka Krka. Str. 13. Stjepan Damjanović (2012, 2020) i Darko Žubrinić (1996) navode dimenzije 197 × 99 × 8 cm.

⁴ Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Str. 18.

⁵ Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Element, 1996. Str. 115.

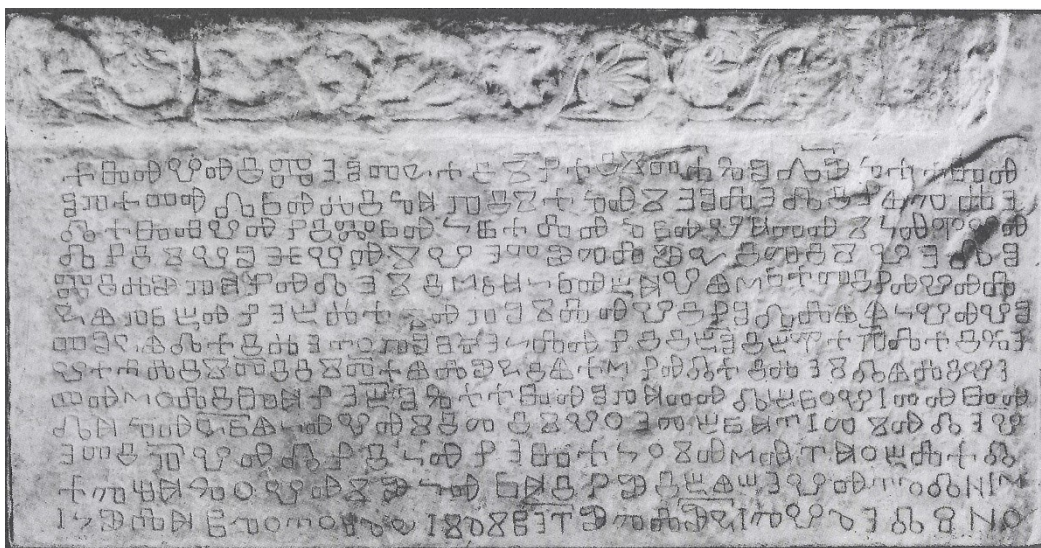
⁶ Margetić, Lujo. 2007. O nekim osnovnim problemima Bašćanske ploče. *Croatia Christiana periodica* 31, 60: 1–15. Str. 4.

⁷ Žagar, Mateo, 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 13.

izjedala vlaga, Staroslavenska akademija na Krku i biskup krčki Antun Mahnić daju ploču zatvoriti u staklenu vitrinu, ali se propadanje nastavilo, i to pojačano. Godine 1934, nakon dosta peripetija i otpora (kratko je bila čak skrivena i zakopana na obližnjemu imanju pokraj crkve svete Lucije),⁸ Mahnićev nasljednik na krčkoj biskupskoj katedri Josip Srebrnić Bašćansku ploču dao je na trajno čuvanje tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti (danas Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti), u kojoj se ploča i danas nalazi.⁹

Slika 1. Oštećenja na Bašćanskoj ploči.¹⁰

Slika 2. Rekonstrukcija Branka Fučića.¹¹

⁸ Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Str. 116.

⁹ Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Str. 15–16.

¹⁰ Preuzeto iz: Bašćanska ploča. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Dostupno na: <https://www.info.hazu.hr/povijest/bascanska-ploca/> [pregled: 3. lipnja 2021].

¹¹ Preuzeto iz: Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 217.

Mateo Žagar napominje da je trebalo gotovo stoljeće i pol da se hrvatski filolozi usuglase oko vremena nastanka Bašćanske ploče. Usuglasili su se da je vrijeme njezina nastanka prijelaz iz XI. u XII. stoljeće. Neki tako tvrde da je doista posrijedi vrijeme oko 1100. godine, dok se drugi radije opredjeljuju za kraj XI. ili početak XII. stoljeća. Mateo Žagar u svojoj knjizi pokazuje kako je vjerojatnije da je u pitanju kraj XI. stoljeća, odnosno vrijeme nedugo nakon smrti kralja Zvonimira.¹² Zvonimira je za kralja okrunio papa Grgur VII. 1074. ili 1075. godine, a kao vrijeme njegove smrti navodi se razdoblje između 1087. i 1089. godine. Lujko Margetić, koji je „u samo nekoliko rasprava, a napose s jednom opsegom i formatom malenom knjižicom u dva izdanja, uzdrmao do temelja sve što se moglo sa sigurnošću do tada znati o toj krčkoj ploči i njezinu tekstu na njoj”,¹³ smatra da je Bašćanska ploča nastala 1105. godine i da je ta godina upisana na ploču.¹⁴ Naime, Margetić smatra da se na Bašćanskoj ploči „nakon simboličke invokacije (+) nalaze slova *č·r·d* (ili *ž*),¹⁵ tj. datacija 1105. (ili 1107)”,¹⁶ s time da u daljnjem tekstu nakon prikaza političke situacije oko Hrvatske i Dalmacije u drugoj polovici XI. stoljeća dokazuje da je riječ o 1105. godini.

2.1. Transliteracija

Čitanje Bašćanske ploče otežava izostavljanje razmaka između pojedinih riječi. Neka su slova ispuštena, što je bio čest običaj u glagoljskim natpisima, a dijelovi teksta teško su oštećeni.¹⁷ Prvi koji je ponudio transliteraciju po redcima bio je Ivan Črnčić. Črnčić je 1865. godine prvim opširnim tekstom o Bašćanskoj ploči pretekao Franju Račkoga. Iz teksta je vidljivo kako je Črnčić 1861. godine pročitao neke segmente: *opat' – dni svoje – svetaja Lucija – župan Kosm' ... – i bēše v' t' dn' Mikula...* Bašćanska ploča u to je vrijeme već bila podignuta s poda i time čitljivija.¹⁸ Nakon što je dobio Črnčićevo pismo, Ivan Kukuljević šalje mu ostale pokušaje čitanja. Črnčić se ponovno uputio u crkvu sv. Lucije i ponudio novu transliteraciju koja je izgledala ovako (povremene sumnje izražene su upitnicima):¹⁹

1. A----- (?) o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago duha. Az'
2. opatъ Dръžiha pisahъ se -----

¹² Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 13.

¹³ Strčić, Petar. 2005. Temeljit preokret u proučavanju Bašćanske ploče. *Kolo* 15, 3: 305–320. Str. 308.

¹⁴ Margetić, Lujko. 1997. *O Bašćanskoj ploči*. Krk, Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka, Vitagraf. Str. 33–41.

¹⁵ Margetićevo čitanje iz 2000. godine glasi *č·r·i*, što daje 1120. godinu.

¹⁶ Margetić, Lujko. 1997. *O Bašćanskoj ploči*. Str.12.

¹⁷ Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Str. 116.

¹⁸ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 19.

¹⁹ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 19.

3. da Zъvъnimigrъ kralъ Hrъvatъsky (v')
4. dni svoje v svetuju Luciju i sv-----
5. mi županъ desi ----- (?)
6. ----- posl ----- v o-
7. tocč, da iže to poreče(?), klъni ji bog(?) i b(lažen)a (děv)a i IV. e-
8. vanlisti i staja Lucija amnъ, da iže e(?) děla --,
9. tъ, moli za nje boga. Azъ opat Dirovitъ zъz-
10. dahъ crčk(v)ъ siju i svoeju bratiju (?) s dev-
11. eti p vъ dni kъneza Kosъmata oblad-
12. ajuščago vъsu Kъrainu, i běše vъ te dni M-
13. ikula z Otočъca(?) – (sv)etuju Luciju(?) vъden –

Osvrćući se na Črnčičev tekst Franjo Rački počinje postavljati pitanje smisla sadržaja natpisa te potiče da se ploča fotografira i da se napravi sedreni odljev. Rački je predočio iznimno bogat paleografski opis, a na kraju ponudio svoje čitanje.²⁰

1 [† . 𐰀 . 𐰁 .] (𐰆𐰇𐰈 𐰉𐰊𐰋) [𐰌] 𐰍 (𐰎) 𐰏𐰐𐰑 (𐰒 𐰓𐰔𐰕) 𐰖𐰗𐰘𐰙 (𐰚) 𐰛𐰜𐰝𐰞
 2 𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣 𐰤 𐰥𐰦𐰧𐰨 𐰩𐰪 𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯 𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵 𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿𐱀𐱁𐱂
 3 𐱃𐱄𐱅 𐱆𐱇𐱈𐱉𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤
 4 𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩
 5 𐱪𐱫𐱬𐱭𐱮𐱯𐱰𐱱𐱲𐱳𐱴𐱵𐱶𐱷𐱸𐱹𐱺𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑
 6 𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙
 7 𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡
 8 𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣
 9 𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊
 10 𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒
 11 𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙
 12 𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠
 13 𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩

Slika 3. Čitanje Franje Račkoga.²¹

²⁰ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 20.
²¹ Preuzeto iz: Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 20.

Transliteracija u kontinuitetu izgleda ovako:

Vъ ime oтca i snā i stāgo duha. Azъ opatъ Drъžiha pisahъ se o ledině, juže da Zъvъnimirъ kralъ hrъvatъsky v dni svoee v svetuju Luciju isъšedъ. Mi župan Desila Krъbavě, županъ v Lucě Prbъnebga. Sъ posla Vitosl(ě)ava v' otocě: da iže to poreče, klъni i bogъ i blažena bogorodica i 4 evangelisti i svetaja Lucija, amenъ. Da iže sdě živetъ, moli za ne boga.

Azъ opatъ Dobrevitъ zъdahъ crěkъvъ siju (i) svoeju bratiju sъ devetyu vъ dъni kъneza Kosъmъta, obladajuščago vъsu kъrainu. I běše vъ ti dni Mikula...

Unatoč mnogim pokušajima da se rekonstruira pravi tekst Bašćanske ploče, najveći dio proučavatelja hrvatskoga jezika smatra da je najbliže istini onaj koji je objavio Branko Fučić.²² Oštećenja i tip pisma činili su znanstvenicima velike probleme koji ni do danas nisu posve riješeni. U novije vrijeme nejasna su mjesta pokušali razjasniti Josip Hamm i Vjekoslav Štefanić, a u naše dane Lujo Margetić.²³ Fučićeva²⁴ transliteracija izgleda ovako:

1. A/ZЪ VЪ IME O/TCA I S(I)NA /I S/V(E)TAGO DUHA AZЪ
2. OPAT/Ъ/ DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI/N/Ê JUŽE
3. DA ZЪVЪNIMIR KRALЪ HRЪVATЪSKI /VЪ/
4. DNI SVOa VЪ SVETUJU LUCIJU I SV<E>/DO/ –
5. MI ŽUPANЪ DESIMRA KRЪ/BA/VÊ MRA/TIN/Ъ VЪ L(I) –
6. CÊ PRBЪNEŽA /S/Ъ POSL/Ъ/ VIN(O)DOLÊ / ÊK(O)VЪ V O –
7. TOCÊ DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BO(G) I BI AP(OSTO)LA I G E –
8. VAN(JE)LISTI I S(VE)TAÊ LUCIÊ AM(E)NЪ DA IŽE SDÊ ŽIVE –
9. TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPATЪ DBROVITЪ ZЪ –
10. DANЪ CRÊKЪVЪ SIJU I SVOEJU BRATIJU S DEV –
11. ETIJU VЪ DNI KЪNEZA KOSЪMЪTA OBLAD –
12. AJUCAGO VЪSU KЪKRAINU I BÊŠE VЪ TЪ DNI M –
13. IKULA VЪ OTOČЪCI /SЪ S/VETUJU LUCIJU VЪ EDINO²⁵

²² Moguš, Milan. 2010. Kako pročitati Bašćansku ploču. *Senjski zbornik* 37, 1: 33–44. Str. 34.

²³ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 214.

²⁴ Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Str. 44.

²⁵ Preuzeto iz: Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 214. U okruglim su zagradama razriješene skraćene riječi, a u kosima su oštećena mjesta.

Milan Moguš donosi sljedeći prijevod na hrvatski standardni jezik:²⁶

1. *Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha.*
2. *Ja opat Držiha pisah ovo o ledini koju*
3. *dade Zvonimir, kralj hrvatski,*
4. *u svoje dane svetoj Luciji*
5. *pred svjedocima: županom Desimirom iz Krbave, Mratinom iz*
6. *Like, Pribinežom poslanikom iz Vinodola, Jakovom iz otoka.*
7. *Tko to porekne, neka ga Bog prokune i 12 apostola i 4*
8. *evanđelista i sveta Lucija. Amen*
9. *Da tko ondje živi, moli za njih Boga.*
10. *Ja opat Dobrovit zidah ovu crkvu sa svoje devetero braće*
11. *U dane kneza Kosmata koji je vladao cijelom Krajinom.*
12. *I u te dane bio je (samostan) sv. Mikule u Otočcu*
13. *sa svetom Lucijom u zajednici.*

2.2. Akcenatska rekonstrukcija

Akcentologija kao jedna od temeljnih lingvističkih poddisciplina u slavistici razvila se iz komparativnoga proučavanja suvremenih slavenskih jezika ili njihovih podsustava ranga narječja ili dijalekta. Stjecanje tih spoznaja bilo bi znatno lakše kada bi postojali makar djelomično akcentirani tekstovi velike jezične starine iz kojih bi se mogle iščitati akcenatske odrednice različitih faza praslavenskoga jezika i u kojima bi se postojeći rekonstrukt mogao potvrditi ili opovrgnuti. Problem je, smatra Sanja Zubčić, što takvih tekstova nema ni za pojedinačne slavenske jezike ni za staroslavenski jezik.²⁷ Bašćanska ploča nastala je na prijelazu iz XI. u XII. stoljeće, a o akcenatskome sustavu toga razdoblja postoje u literaturi relativno oprečni stavovi. Prema klasifikaciji Dalibora Brozovića Bašćanska ploča nastala je u prvome razdoblju jezičnoga razvitka koje je trajalo do kraja XII. stoljeća i koje određuje tročlan akcenatski inventar. Tomu se mišljenju priklanja i Josip Lisac. Prema kronologiji Ive Lukežić

²⁶ Moguš, Milan. 2010. *Kako pročitati Bašćansku ploču*. Str. 43.

²⁷ Zubčić, Sanja. 2005. Prilog akcenatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče. U: Damjanović, Stjepan (ur.). 2005. *Drugi Hercigonjin zbornik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 449–463. Str. 449.

tekst je nastao u starijem starojezičnom razdoblju, između sredine XI. i sredine XIII. stoljeća.²⁸

Milan Moguš smatra da on prvi donosi naglasnu predodžbu teksta Bašćanske ploče. Branko Fučić upozorio je da Bašćansku ploču treba čitati s čakavskom akcentuacijom, a ne sa štokavskom, te je samo obilježio naglasno mjesto znakom ` na nekim riječima, npr. *Az, v ime Otcà i Sina i Svètago Dùha*.²⁹ Milan Moguš prvi je nastojao akcentuirati cijeli tekst, uzimajući u obzir i one slovne oznake kojima su se označavale brojke jer su se i one zacijelo izgovarale pri čitanju teksta. Na osnovi općih spoznaja koje su o rekonstrukciji praslavenske akcentuacije iznijeli ponajprije Stjepan Ivšić i Vladimir A. Dybo, Moguš zaključuje da je naglasni sustav u hrvatskome jeziku krenuo putem učvršćivanja vlastitoga tronaglasnog inventara (^ " ~) s novom raspodjelom, iako se u dobroj mjeri naslanjao na ranije (praslavenske) odnose. Polazeći od toga, Moguš smatra da bi tekst trebalo pročitati ovako:

ãzъ vъ ìme Otcà i Sina i Svetàgo Dùha.
ãzъ opàtъ Drgъžihà pīsàhъ sè o ledìni
južè dâ Zъvъnìimìgъ, kràlъ hrgvâtъskì,
vъ dni svojè vъ svetùju Lucìju.
i svedomì: župãnъ Desìmra Krъbàvi, Mratìnъ vъ
Lìcì, Pribinèža sъ ròslъ Vinòdoli, Jàkovъ v otöci.
Da izè to porečè, klъnì i Bòg i dvâ nà desète apòstola i četìre
evanjelisti i svetàja Lucìja, amènъ.
Da izè sdì žìvètъ, molì zâ ne Bòga.
ãzъ opàtъ Dbrovìtъ zъdàhъ crìkъvъ siju i svoèju bràtiju sъ devetijù
vъ dni kъnèza Kosъmъta obladàjücàgo vъsù Kràinu
i bìše vъ tъ dnì Mikùla vъ Otöčъci sъ svetùju Lucìju vъ edìno.³⁰

Ovakvom pročitanošću teksta Bašćanske ploče, smatra Milan Moguš, može se označiti dvoje: „završetak pretpostavljajčkoga razdoblja hrvatskoga jezika i početak stvarnih spoznaja o

²⁸ Zubčić, Sanja. 2005. *Prilog akcenatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče*. Str. 452.

²⁹ Fučić, Branko. 2001. *Terra incognita*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. Str. 114.

³⁰ Moguš, Milan. 2010. *Kako pročitati Bašćansku ploču*. Str. 42–43.

tome jeziku.”³¹ Naglasci koje je Moguš označio također su samo pretpostavka te smatra da je Bašćanska ploča sada u cijelosti pročitana.

Velik je doprinos u akcenatskoj rekonstrukciji teksta Bašćanske ploče dala i Sanja Zubčić, iako njezin rad ne pretendira na kraju ponuditi autorsko viđenje potpuno akcentirana teksta, već je više model za utvrđivanje metodologije istraživanja. Zubčić mjesto i vrstu naglaska određuje metodom unutarnje rekonstrukcije, odnosno usporedbom podataka iz različitih sustava jednoga jezika. „Budući da se odrednica *hrvatski* u nazivu *hrvatskostaroslavenski* u slučaju Bašćanske ploče odnosi na čakavski, kao polazište za unutarnju rekonstrukciju poslužit će akcenatski sustav dobiven usporedbom triju sjeverozapadnih čakavskih govora,³² kastavskoga, novljanskoga i grobničkoga, koji su svojom distribucijom i inventarom najbliži ishodišnome starohrvatskom sustavu.”³³

Kao i Milan Moguš, Zubčić pokušaj akcenatske rekonstrukcije obavlja na čitanju Branka Fučića, ali izuzima osobna imena. Dva su razloga izuzimanja: prvi je razlog da je glavnina njih zapisana u petome i šestome retku Bašćanske ploče, koji su najoštećeniji, pa u različitim čitanjima postoje različite inačice, a drugi je razlog što osobna imena u različitim sustavima ulaze u različite akcenatske tipove, pa ih je teško podvesti pod jedno pravilo.

Akcenatske rekonstrukcije Milana Moguša i Sanje Zubčić u znatnoj se mjeri podudaraju. Izuzetak je tek nekoliko riječi, npr.³⁴ *južè – jûže, izè – iže, Bôg – Bòg, devetijù – devētiju, obladaĵjūcāgo – obladaĵjūcāgo*.

2.3. Struktura teksta

Od samoga početka proučavanja Bašćanske ploče jasno je da posrijedi nije tekst jake konekcije i koherencije. Pavel Josef Šafařík napisao je kako je riječ o „trojnome natpisu”, ali to se pitanje s vremenom često mijenjalo.³⁵ Mateo Žagar otvara brojna pitanja. Sačinjavaju li natpis upravo tri dijela? Ima li svaki od njih jedinice na nižoj razini? Gdje su granice svih tih dijelova? Kakvo je njihovo podrijetlo i međusoban odnos? Je li tekst Bašćanske ploče jedan

³¹ Moguš, Milan. 2010. *Kako pročitati Bašćansku ploču*. Str. 43.

³² Pod pojmom *sjeverozapadni čakavski govori* misli se na ukupnost čakavskih govora smještenih na prostoru od središnje do istočne Istre, preko riječkoga zaleđa i južnoga do Novoga Vinodolskog, uključujući sve creske, sjeverne lošinjske i arhaične krčke govore te nekoliko čakavskih sela u Gorskom kotaru obuhvaćene jedinstvenom akcenatskom značajkom, tj. sjevernočakavskom metatonijom.

³³ Zubčić, Sanja. 2005. *Prilog akcenatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče*. Str. 453.

³⁴ Lijevo je navedena akcenatska rekonstrukcija Milana Moguša, a desno Sanje Zubčić.

³⁵ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 34.

tekst i, ako jest, je li dovršen? Pitanja su brojna, a lako bi ih moglo biti i više.³⁶ U nastavku donosimo pregled samo nekih naših znanstvenika o strukturi teksta Bašćanske ploče, iako ih ima daleko više.

Branko Fučić 1982. godine izdaje svoju znamenitu knjigu *Glagoljski natpisi*. Uz pregledan opis čitanja Bašćanske ploče do objave knjige, zaključuje da se ploča sastoji od šest elemenata:

1. invokacija
2. Držihin zapis o darovanju crkvi
3. minacijska formula protiv onih koji bi zanijekali darovanje
4. obaveza da redovnici Svete Lucije mole za darovatelja
5. Dobrovitov zapis o gradnji crkve
6. tvrdnja da je u to vrijeme „Mikula v Otočcu” bio u zajedništvu s crkvom svete Lucije.³⁷

Fučić ističe da prema tome sadržaj cijeloga teksta Bašćanske ploče nije nastao u isto vrijeme, nego u vremenskome rasponu upravljanja bar dvaju opata (Držihe i Dobrovita). Iz kompozicijskih razloga nije zamislivo postepeno klesanje pojedinih pasusa teksta u dovršeni plutej septuma, gdje je k tome tekst kontinuirano pisan (*scriptura continua*), te se ovo nizanje različitih i vremenski susljednih zapisa moralo ostvariti na predlošku iz koga je sastavljač Bašćanske ploče crpio podatke, a to upućuje da je sadržajni predložak Bašćanskoj ploči bio samostanski kartular.³⁸

Tekst Ante Stamaća *Bašćanska ploča kao književno djelo* pripada nizu rasprava koje govore o literarnosti natpisa, no velikim dijelom dotiče i užu tekstnu problematiku.³⁹ Stamać također smatra da je tekst Bašćanske ploče prepisan iz kartulara te razlikuje sljedeće strukturne elemente:

1. *invocatio divina*: zazivanje Svetoga Trojstva i govorenje u ime Njega
2. *intitulatio*: Zvonimir, kralj hrvatski
3. *inscriptio*: samostan svete Lucije
4. *dispositio*: doznajemo o kojoj je pravnoj radnji riječ

³⁶ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 34.

³⁷ Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Str. 44–45.

³⁸ Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Str. 55.

³⁹ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 46.

5. *sanctio*: kazna onomu tko ne poštuje rečeno
6. potpisi: svjedoci Desimir, Mratin, Jakov i dr.
7. *apprecatio*: poziv da se moli za darovatelja.⁴⁰

U sveukupnome planu, navodi Stamać, nedostaje samo *arenga*, ali to bi bilo previše za kameni prijepis kartulara.⁴¹

Mateo Žagar u knjizi *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče* tekst Bašćanske ploče dijeli na sljedeći način:

1. početak: invokacija
2. glavni dio: Držihin i Dobrovitov zapis
 - a. Držihin zapis
 - b. Dobrovitov zapis
 - c. kraj natpisa.⁴²

Na prvi pogled jednostavnija podjela od dviju gore navedenih, no pomnijim čitanjem Žagarova teksta uočava se da nije. Nije jednostavno odgovoriti ni na pitanje pripada li invokacija Držihinu zapisu ili stoji kao početak zasebnoga teksta. Invokacija je u prvome tekstu kartulara imala dvojnu ulogu: otvarala je prvu tekstnu mediojedinicu (Držihin zapis), ali i tekst kartulara u cjelini. Lako je pretpostaviti da je zapis o darivanju ledine za gradnju crkve stajao na početku kartulara, pogotovo ako je darivanje vezano uz osnivanje samostana. No opredijelimo li se za drugu mogućnost, da invokacija pripada samo Držihinu zapisu, posljedice za tekstno jedinstvo mogu biti drastične: u tome slučaju nedostaje važan koherencijski čimbenik natpisa i malo ostaje jezičnih razloga da o natpisu Bašćanske ploče govorimo kao o jednome tekstu.⁴³

U Držihinu zapisu Žagar uočava četiri dijela: (1) tvrdnja da je Zvonimir darovao ledinu, (2) svjedočenje, (3) kletva onima koji poreknu tu tvrdnju i (4) molba da se moli Boga za njih.⁴⁴ Što se tiče drugoga dijela glavnoga zapisa, onoga o gradnji crkve, Žagar nudi tumačenje problema uključuje li se izričaj o „Mikulinu” zajedništvu sa samostanom sv. Lucije u zapis o gradnji ili je to početak nove cjeline koja se nastavljala na desnoj ploči oltarne pregrade. Kada

⁴⁰ Stamać, Ante. 1987. Bašćanska ploča kao književno djelo. *Croatica* 18, 26–28: 17–27. Str. 21.

⁴¹ Stamać, Ante. 1987. *Bašćanska ploča kao književno djelo*. Str. 21.

⁴² Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 53–70.

⁴³ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 59.

⁴⁴ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 65.

bi stvarna bila prva mogućnost, vremensko bi se ograničenje odnosilo na gradnju crkve, a procjena te mogućnosti tiče se tumačenja tekstne vrijednosti relevantnih povijesnih podataka i okolnosti. Druga je mogućnost manje vjerojatna. Tako se ne bi moglo znati odnosi li se datiranje na darivanje ili na gradnju ili možda na pisanje samoga natpisa. Također, u pronađenim ostacima „desne bašćanske ploče” vidi se da njezin tekst počinje zamjenicom *azъ*, pa bi i to značilo da se cjelokupan Dobrovitov zapis ne pretače na drugu ploču.⁴⁵

Lujo Margetić Bašćansku ploču smatra „samo zapisom o nekim najvažnijim događajima što se odnose na samostan svete Lucije”⁴⁶ i da ona nije ni na kamen preneseni skraćeni kartular ni skraćena isprava. Zapis dijeli na pet sastavnih dijelova:

1. protokol: simbolička invokacija (križ), datacija, ime sastavljača predloška
2. Zvonimirovo darovanje ledine Svetoj Luciji
3. klauzule o duhovnoj sankciji i o molitvama
4. izjava opata Dobrovita o gradnji crkve
5. utvrđivanje činjenice da je prije klesanja sv. Lucija bila u zajednici s drugim samostanom.

Na kraju Margetić ističe da „klauzula o duhovnoj sankciji nema nikakvoga osobitog značenja jer se takva ili slična sankcija nalazi u bezbrojnim ranosrednjovjekovnim dokumentima.”⁴⁷

Stjepan Damjanović u *Crticama o hrvatskomu glagoljaštvu* sadržaj Bašćanske ploče dijeli na tri dijela. Prvi dio obuhvaća prvih devet i pol redaka: nakon kršćanske invokacije slijedi zapis benediktinskoga opata koji nosi narodno ime o darovanju zemlje. Opat navodi svjedoke toga darovanja: uglednike iz Krbave, Like, iz Vinodola i iz Otoka, a zatim dolazi kletvena formula za onoga koji bi porekao tu darovnicu. Na kraju prvoga dijela opat Držiha poziva redovnike koji žive u samostanu da se mole Bogu za darovatelja i svjedoke darivanja.⁴⁸

Drugi dio pisao je drugi benediktinski opat koji također nosi narodno ime. Riječ je o zapisu opata Dobrovita o gradnji crkve. Pročitamo li njegov zapis pažljivo, osjetit ćemo kako taj iskaz pripada svečanome govoru, kako je obilježen posebnim ritmom i drugim jezičnim osobinama koje ga svrstavaju u književni izraz. Dobrovit piše da je sa svoje devetero

⁴⁵ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 69.

⁴⁶ Margetić, Lujo. 1997. *O Bašćanskoj ploči*. Str. 63.

⁴⁷ Margetić, Lujo. 1997. *O Bašćanskoj ploči*. Str. 64.

⁴⁸ Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Str. 16.

benediktinske braće zida crkvu sv. Lucije u vrijeme kneza Kosmata koji je vladao cijelom krajinom, no povjesničari se još nisu složili o tome o kojemu je knezu riječ i na koji se prostor odnosi termin krajina.⁴⁹

Trećim dijelom Stjepan Damjanović smatra posljednjih redak i pol Bašćanske ploče. Riječ je o tvrdnji da je samostan sv. Lucije u Jurandvoru bio u nekom zajedništvu sa samostanom sv. Nikole u Otočcu. Nije sigurno utvrđeno o kojemu je Otočcu riječ mada ima indicija da je riječ o onome u Lici. Taj treći dio nije završen i vjerojatno se nastavljao na drugoj ploči, smatra Damjanović,⁵⁰ no vidjeli smo u Žagarovoj podjeli da to nije tako.

Vidimo, dakle, da se sadržaj Bašćanske ploče segmentira na različite načine. No nema sumnje da na njoj možemo nakon invokacije pročitati zapis opata Držihe da je kralj Zvonimir darovao ledinu Svetoj Luciji te se navode svjedoci darivanja. Slijedi minacijska formula, odnosno prijetnja onima koji bi osporavali to darivanje i obaveza redovnika da mole za sudionike darivanja. Nakon toga opat Držiha piše o tome kako je gradio crkvu svete Lucije sa svoje devetero samostanske braće u vrijeme kneza Kosmata koji je vladao cijelom Krajinom. Na kraju dolazi zapis da je u te dane Mikula bio u zajedništvu s opatijom svete Lucije.

⁴⁹ Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Str. 16–17.

⁵⁰ Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Str. 17.

3. JEZIK BAŠĆANSKE PLOČE

Mnogobrojna literatura o Bašćanskoj ploči nerijetko se dotiče i njezina jezika, ali najčešće samo da bi konstatirala da je ploča pisana hrvatskim jezikom i da je ona najstariji spomenik našega jezika. Oprezniji i filološki spremniji istraživači odmah su primijetili da na ploči supostoje staroslavenske i starohrvatske jezične osobitosti. No, ne slažu se oko toga koji je sloj temeljan, a koji se naslojava: jedni su bili uvjereni da je riječ o staroslavenskome tekstu u koji se probila i pokoja hrvatska jezična crta, a drugi su smatrali da je to starohrvatski tekst s naslojavanjem osobitosti knjiškoga crkvenoslavenskoga jezika.⁵¹

Stjepan Ivšić tvrdi da je Bašćanska ploča dragocjen spomenik za povijest hrvatskoga jezika. Najstariji je to spomenik u kojemu su nam posvjedočene neke individualne crte hrvatskoga jezika, a posebno čakavskoga dijalekta. Ivšić odmah nabraja ono što smatra hrvatskim: nosni samoglasnici *ę* i *ǫ* zamijenjeni su usnenim samoglasnicima *e* i *u* (*кѣнеза* < *кѣнеза*, *ime* < *имę*, izuzetak je *svoję*), u sintagmi *da iže to poreče* prezent *poreče* hrvatski je jer bi staroslavenski glasio *porečestъ*, a u leksemu *crěкѣвъ* krije se čakavsko *crekva* ili *crikva*. Stjepan Damjanović ističe da Ivšić nije mogao puno nabrojati, ali da je i to dovoljno kako bi se opravdala tvrdnja da s Bašćanskom pločom započinje razvoj hrvatskoga jezika.⁵² Među staroslavenizmima spominju se *azъ*, *iže*, *juže*, *svoję*, *svetaja*, *svetago*, *obladajučago*, *svoeju*, *živetъ*. No, Stjepan Damjanović utvrđuje da pet od navedenih primjera nemaju nazal tamo gdje bi trebao biti.⁵³ Ono što drugi istraživači nisu primijetili, a Stjepan Damjanović jest, i to smatra zanimljivim i važnim, zakon je otvorenih slogova. Zakon otvorenih slogova tipičan je za staroslavenski jezik, počeo je vladati u praslavenskome, a značio je da svi slogovi moraju završavati na samoglasnik.⁵⁴ Pogledamo li samo prva tri retka Bašćanske ploče:

1. a – zъ vъ i – me o – tъ – ca i si – na i sve – ta – go du – ha a – zъ
2. o – pa – tъ drъ – ži – ha pi – sa – hъ se o le – di – nê ju – že
3. da zъ – vъ – ni – mi – rъ kra – lъ hrъ – va – tъ – sky vъ

⁵¹ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 167–168

⁵² Damjanović, Stjepan. 2005a. Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča? U: Ivo Pranjković (ur.). 2005. *Od fonetike do etike : zbornik o sedamdesetgodišnjici prof. dr. Josipa Silića*. Zagreb: Disput, 217–222. Str. 218.

⁵³ Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 218.

⁵⁴ Damjanović, Stjepan. 2005b. *Staroslavenski jezik*. Peto, nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. Str. 57.

uočit ćemo da nema ni jednoga kršenja zakona otvorenih slogova. Isti rezultat dobit ćemo rastavimo li na slogove i ostale dijelove teksta.⁵⁵ Svjesno nastojanje da se piše u skladu sa zakonom otvorenih slogova vidi se i u tome što u Kosmatovu imenu postoji i drugi poluglas (*Ko – sь – mь – ta*), a suvišni se nalazi i u riječi *kȓrainu*. Obje bi ove riječi bile u skladu sa zakonom otvorenih slogova i da jorovi nisu dodani (*Ko – smь – ta, kra – ji- nu*).⁵⁶

Odstupanja od ovoga zakona na Bašćanskoj ploči vrlo je malo. U izrazu *v otocê* prijedlog *v* bez suglasnika je, kao i prijedlog *s* u izrazu *s devetiju*. Damjanović problematičnim smatra i ime *pȓbьnebža*.⁵⁷ U oblicima *dni* i *sdê* nedostaje poluglas iza prvoga suglasnika, no ni u klasičnim staroslavenskim tekstovima nema ih u tim oblicima. Damjanović tvrdi da su te riječi nekada bile dvosložne pa su postale jednosložne. Kako na kraju imaju samoglasnik, nisu protiv zakona otvorenih slogova. Zaključujemo da je poštovanje toga zakona na Bašćanskoj ploči gotovo stopostotno.⁵⁸

Grafem jat na Bašćanskoj ploči javlja se jedanaest puta. Promotrimo li sljedeće primjere u kojima se javlja jat:

1. označava skupinu ja: *svetaê luciê, êkovь*
2. gramatički morfem u lokativu s prijedlogom: *o ledinê, vь licê, v otocê*
3. kontrahirani imperfekt pomoćnoga glagola: *bêše*

uočit ćemo da u njima jat stoji u skladu sa staroslavenskom normom. Uz činjenicu da nigdje ne dolazi do zamjene jata samoglasnicima *i* ili *e*, to nam pokazuje da je pisar dobro poznao staroslavensku normu. Oko ostalih četiriju primjera s jatom postoje nedoumice. To su imenice *kȓbavê, vinodolê, crêkьvь* i prilog *sdê*.

Oblik *kȓbavê*, piše Damjanović, istraživači povezuju s imenicom *županь* te ju tumače kao genitiv, odnosno da izraz ima značenje *župan Krbave*. Damjanović to smatra neprihvatljivim jer ništa na Bašćanskoj ploči ne ukazuje na to da bi pisac stavio jat kao genitivni morfem,⁵⁹ umjesto jata očekivali bismo *i* ili *e*.⁶⁰ Umjesto toga riječ je ili o besprijedložnome dativu (*župan Krbavi*) ili o besprijedložnome lokativu (*župan u Krbavi*). Isto vrijedi i za oblik

⁵⁵ Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 218.

⁵⁶ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 171.

⁵⁷ Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 218.

⁵⁸ Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 219.

⁵⁹ Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 219.

⁶⁰ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 175.

vinodolê. Damjanović nije sklon pretpostavci da je prijedlog *ѵ* ispaio jer riječ nakon njega počinjem glasom *v* s obzirom na to da se *ѵ* posvuda dobro čuva.⁶¹

Stjepan Ivšić oblik *crĕkѵѵ* proglasio je čakavizmom, pretpostavljajući čitanje jata kao *i*. Glavni je dokaz za to što u štokavskome nema oblika *crikva*, nego samo *crkva*. Oblik *crĕkѵѵ* bliži je čakavskome nego štokavskome, ali, ističe Damjanović, još je bliži staroslavenskome akuzativu *crĕkѵѵ*.⁶² Postavlja se pitanje bismo li onda jat kao *i* čitali samo u tome primjeru ili i u svim drugim primjerima. Ni u jednome od tih primjera nisu tako čitali jer na Bašćanskoj ploči ne nalazimo ni ikavski ni ekavski refleks jata. Da je htio napisati čakavski oblik, pisar bi napisao *crikav* ili *crekav*, a ne bi na mjesto samoglasnika *i* pisao jat, a na mjestu samoglasnika *a* jor. Koriijen *crĕk-* ne podudara se ni sa staroslavenskom normom, stoga je najbolje reći da je nastao kao rezultat interferiranja čakavskoga i staroslavenskoga.⁶³

Milan Moguš smatra da bi jat u primjerima *ledinê*, *Krѵbavê*, *Licê*, *Otocê*, *sdê*, *crĕkѵѵ* trebalo čitati *i*,⁶⁴ kao i *bêše* za koji Ivan Milčetić piše da imperfekt pomoćnoga glagola *biti* u Baški glasi *biše* i *bijaše*.⁶⁵

Prilog *sdê* u skladu sa staroslavenskom normom morao bi glasiti *sbde*. Ipak, sufiks *-sdê* nije nepoznat u kanonskim staroslavenskim tekstovima i dosta je čest, što pokazuju naši govori u kojima alterniraju *-dje/-di/-de* (npr. *ovdje/ovdi/ovde*). Pisar Bašćanske ploče znao je gdje dolazi jat po staroslavenskoj normi. Bašćanska ploča po tome se dobro uklapa u najstarije⁶⁶ hrvatskoglagoljske tekstove.⁶⁷

Posebno su zanimljiva dva iskaza s Bašćanske ploče koja se nalaze od sedmoga do devetoga retka:

... da iže to poreče, klъni i bogъ i ·bi· apostola i ·g· evanjelisti i svetaê luciê amenъ.

... da iže sdê živetъ moli za ne boga.

⁶¹ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 175.

⁶² Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 175.

⁶³ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 175–176.

⁶⁴ Moguš, Milan. 2010. *Kako pročitati Bašćansku ploču*. Str. 41.

⁶⁵ Ivan Milčetić. 1895. Čakavština Kvarnerskih otoka. *Rad JAZU* 121: 92–131.

⁶⁶ Stjepan Damjanović još je 1991. godine u članku *Jezik Bašćanske ploče*, koji je objavljen u riječkome časopisu *Fluminensia* (br. 1–2), došao do zaključka da Bašćanska ploča pripada samome vrhu s Bečkim listićima i Mihanovićevim odlomkom apostola koji samo na dvama mjestima ima *e* na mjestu *ê*, a bolje čuva jat od Grškovičeva odlomka apostola u kojemu se češće zamjenjuju jat i *e* te od Splitskoga odlomka misala koji je znatnije ikaviziran.

⁶⁷ Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 220.

O ovim dvama iskazima, odnosno o početnim *da* u njima, nitko nije pisao prije Matea Žagara. Pri određivanju funkcije spomenutih *da* Žagar je analizirao četiri mogućnosti:

1. je li posrijedi konstruiranje složenoga imperativa
2. je li predočen samo izrični dio složene rečenice, pa bi *da* imao ulogu veznika
3. je li posrijedi poticajna preoblika
4. jesu li *da* čestice uvrštene da bi pojačale početnu tvrdnju.

Prvu mogućnost Žagar odmah odbacuje. Ako prijevodi glase *Neka onoga tko to porekne prokune Bog*, to podrazumijeva da se početno *da* smatra dijelom izraženoga imperativa. Takvo tumačenje gramatički zakoni ne dopuštaju jer se uz *da* ne nalazi prezent kako to zahtijeva složeni imperativ. Drugu mogućnost po kojoj *da* ima ulogu veznika nakon detaljne analize Žagar također odbacuje. Treća mogućnost također mu se čini neuvjerljivom te se priklanja posljednjoj mogućnosti, onoj da je riječ o pojačajnoj čestici. U skladu sa svojom generalnom tezom da se tekst Bašćanske ploče uvelike oslanja na citate iz samostanskoga kartulara zaključuje da je pojačavajućoj funkciji dodana konektorska funkcija koja je u prototekstu imala kopulativnu funkciju.⁶⁸

Još je jedna jezična osobitost bez objašnjenja na Bašćanskoj ploči, a riječ je o izrazu u desetome i jedanaestome retku: *i svoeju bratiju s devetiju*. Stjepan Damjanović postavlja pitanje zašto baš takav izraz, a ne *i sa svoje devetero braće*. Zbog visoke razine jezičnoga uređenja Bašćanske ploče Damjanović isključuje mogućnost pogreške u redu riječi.⁶⁹ S obzirom na visok stil možemo smatrati da je riječ o postupku kojim se želi izraz udaljiti od stilski neutralnoga iskaza. Josip Kekez napominje da je udvajanje prijedloga čest versifikacijski postupak u hrvatskoj književnosti. Primjere navodi iz usmene književnosti: *od kralja od ugarskoga, kod Neretve, kod vode studene*.⁷⁰ Stjepan Damjanović navodi primjer iz pjesme *Prsten Dragutina Tadijanovića*: *... da se ruka moja neće nikada / rastati od prstena, od prstena od srebra*.⁷¹ Ima razloga da prihvatimo kako su na Bašćanskoj ploči neki izrazi načinjeni u skladu s hrvatskom usmenoknjiževnom tradicijom, ali ostvareni su elementima hrvatskostaroslavenskoga jezika jer bismo uzalud u usmenoj tradiciji tražili oblike kao što su *svoeju, bratiju i devetiju*.⁷² Paralelizam s Kekezevim i Damjanovićevim strukturama bio bi,

⁶⁸ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 81–90.

⁶⁹ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 179.

⁷⁰ Kekez, Josip. 1988. *Prva hrvatska rečenica : pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 14–18.

⁷¹ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 179.

⁷² Damjanović, Stjepan. 2005a. *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Str. 221.

dakle, potpun kada bi izraz na Bašćanskoj ploči glasio *i s svojejū bratiju s devetiju*. Objašnjenje da je prvi prijedlog *s* izostavljen jer riječ nakon njega počinje istim glasom možda izgleda uvjerljivo, no Damjanović smatra da „moramo biti spremni da precizna povijesnojezična istraživanja iznesu na svjetlo dana izraze poput *i svoje braće s devetero*.”⁷³

U dvanaestome retku teškoće u interpretiranju nalazimo u izrazu *ѡ ѡ dni*. Filolozi ovaj izraz razrješavaju tako da prihvaćaju da druga riječ glasi *ѡ*, da je riječ o zabuni jer bi moralo biti ili staroslavensko *ty* ili hrvatsko *ti*. „Pođimo od toga da na Bašćanskoj ploči imamo tri riječi u kojima bismo u klasičnoj staroslavenskoj normi očekivali samoglasnik *jery*: to je pridjev *hrѡvatъskyi* u kojemu se *jery* doista i nalazi, zatim u invokaciji u riječi *syna*, koju obično transliteriramo s *i* premda bi dosljednije bilo s *jery*. Dosljedni toj logici *jery* bismo očekivali i u akuzativu pokazne zamjenice, pa bi izraz glasio *ѡ ty dni*.”⁷⁴ U skladu s takvim razmišljanjem bila bi i pretpostavka Matea Žagara „da je pri prepisivanju/uklesavanju izvornoga kartularnog zapisa nastala pogreška”,⁷⁵ tj. da je ispušteno drugo slovo digrafa *jery*. Milan Moguš drži da je došlo do prijelaza *jeryja* u *i*. „Budući da je u hrvatskom jeziku relativno rano nestalo razlike po palatalnosti, mogla su ta alofonska obilježja *i* i *y* potpuno utrnuti. To je izazvalo artikulacijski pomak u usnoj šupljini kod *y* još više prema naprijed identificirajući se tako potpuno s *i*: npr. *synъ* > *sin*.”⁷⁶

Posla s jezikom Bašćanske ploče ima, smatra Damjanović, i za nove naraštaje. Može se reći da je ona „pisana hrvatskostaroslavenskim jezikom, onim dakle koji neki vole zvati hrvatskim crkvenoslavenskim, a stari su ga zvali hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika.”⁷⁷

⁷³ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 179. U istoj knjizi Damjanović napominje da Jasna Grković-Mejdžor u svome radu *Ponavljanje predloga u starosrpskom jeziku* ističe da je ponavljanje prijedloga „opšteslovenska crta praslovenskog porekla.” Za ovu je temu zanimljiva tvrdnja da u atributskim sintagmama udvajanje prijedloga služi kao sekundarno emfatičko sredstvo i da se koristi „u poveljama i pismima za naglašavanje elemenata bitnih za validnost dokumenta.” Ovaj rad Jasne Grković-Mejdžor objavljen je u *Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 45, 1–2, 2002. godine.

⁷⁴ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 180.

⁷⁵ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 97.

⁷⁶ Moguš, Milan. 2010. *Kako pročitati Bašćansku ploču*. Str. 39.

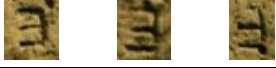

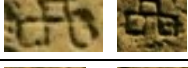

⁷⁷ Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Str. 180.

4. PISMO BAŠĆANSKE PLOČE

Na Bašćanskoj ploči uklesano je više od četiri stotine slova, velikom većinom glagoljskih. Glagoljski se tekst Bašćanske ploče nalazi u prijelaznome razdoblju iz oble u uglatu glagoljicu. No, Vatroslav Jagić smatra da je tekst mnogo bliži obloj nego uglatoj glagoljici. U svakome od trinaest redaka nalazi se više od trideset slova, koja su sva visoka oko četiri centimetra.

U tablici 1. donosimo pregled svih slova i njihovih oblika koji se javljaju na Bašćanskoj ploči.

Tablica 1. Oblici slova koja se javljaju na Bašćanskoj ploči.⁷⁸

Ime slova	Transliteracija	Oblik/oblici slova na Bašćanskoj ploči
azъ	a	
buky	b	
vêdê	v	
glagoljъ	g	
dobrê	d	
estъ	e	
živêti	ž	
zemli	z	
(i)	i	
kako	k	
ljudъje	l	
myslite	m	
našъ	n	

⁷⁸ Fotografije slova preuzete su s mrežne stranice *Croatian history* [<http://www.croatianhistory.net/etf/basskat.html>; pregled: 11. lipnja 2021] uz dopuštenje Darka Žubrinića. Slova se temelje na fotografiji Bašćanske ploče koju je 1869. godine snimio hrvatski fotograf Ivan Standl.

опъ	o	
pokoī	p	
гъсі	r	
slovo	s	
tvъdo	t	
ukъ	u	
hêrъ	h	
šta	ĉ	
сі	c	
čгъvъ	č	
ša	š	
jerъ	ь	
êrъ	ê	
ju	ju	
jęsъ	ję	
lijevi ključ		

Tradicionalna hrvatska filologija odavno je upozorila na slovne višestrukosti u odnosu na najmanje jezične jedinice. Jedna je od najvećih grafijskih posebnosti supostojanje dvaju slova za jedan grafem. Što se tiče slova *a*, jedno je slovo uobičajeno, nalik je na križ s dvama plitkim repićima sa strane () , a drugo je ono za koje se pretpostavlja da je latiničkoga ili grčkoga podrijetla () . Nema nikakve funkcionalne razlike između tih dvaju slova. „Potvrđuje se da je njegova učestalost sve veća prema kraju natpisa, gdje je i inače zamjetan veći broj posuđenih slova. U prvome (Držihinu) dijelu to se *a* pojavljuje samo pet puta, dok se osnovno

a pojavljuje čak sedamnaest puta. U drugome (Dobrovitovu) dijelu, znatno kraćem, stanje je posve obrnuto: drugo *a* zatječemo sedam puta, a osnovno samo dva puta.”⁷⁹

Na Bašćanskoj ploči provela se neutralizacija *jerova*. Čuva se samo grafijska slika tvrdih varijanata (𐌶𐌿). Osim njih bilježimo i *jer* u znaku ključa, za koji Mateo Žagar smatra da je pristigao posudbom i preoblikom iz ćiriličkoga inventara (𐌶𐌺).⁸⁰ Pronalazimo ga samo u posljednjemu retku, ondje stoje četiri takva *jera*.

Dvojnost grafema *m* oslonac je datiranju naših najstarijih fragmenata: što je više novih, preuzetih iz ćirilice ili latinice, to je spomenik mlađi. Oblici su na Bašćanskoj ploči posebno razmješteni: u Držihinu zapisu novije *m* (𐌶) pojavljuje se četiri puta, a staro granato (𐌶𐌺) dva puta; u Dobrovitovu zapisu nalaze se samo dva novija *m*, a staroga granatog nema. Naše čitanje temelji se na rekonstruiranoj fotografiji (v. sliku 2), no u stvarnosti je Bašćanska ploča oštećena, stoga dva nova *m* u petome retku nisu dovoljno čitljiva.

Posuđeni oblik slova *t* posuđen je iz ćirilice ili latinice (𐌹). Zasvjedočen je u obama dijelovima teksta: u Džihinu zapisu javlja se jedino u izrazu *ize to poreče*, a u Dobrovitovu zapisu zabilježen je pet puta, a uobičajeni oblik (𐌹𐌺) tri puta.

Ćiriličko ili latiničko *o* (𐌺) u Držihinu zapisu javlja se dva puta, a u Dobrovitovu zapisu sedam puta, dok se glagoljični oblik (𐌺) javlja samo jednom. Glagoljični se oblik slova može smjestiti u kružnicu, ali se zatvoreni elementi poput ovih na Bašćanskoj ploči ne javljaju nigdje drugdje.⁸¹

Iz ćirilice ili latinice moglo se preuzeti i drugo slovo *i* (𐌺). Zabilježeno je šest puta samo u Dobrovitovu zapisu. Jednak broj uočava se i uobičajenih glagoljičnih slova *i* (𐌺). Slovo *ize* (i) na rekonstrukciji Bašćanske ploče Branka Fučića (v. sliku 2) uočava se kao dio digrafa *jery* (𐌶𐌺𐌹𐌶𐌺𐌹𐌶𐌺) i kao dio slovne oznake broja dvanaest (𐌺𐌹).

U ćiriličkoj i latiničkoj formi postoji i slovo *n* (𐌺). Pojavljuje se dva puta, samo u Dobrovitovu zapisu, a pojavljuju se i tri uobičajena oblika (𐌺). Marica Čunčić napominje da se glagoljično *n* bez problema može upisati u kružnicu. Njegov zatvoreni element zapravo je

⁷⁹ Žagar, Mateo. 2000. Ortografija natpisa Bašćanske ploče. U: Josip Žgaljić (ur.). 2000. *900 godina Bašćanske ploče : (1100. – 2000.)*. Rijeka, Baška, Krk: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Turistička zajednica Općine Baška, Povijesna udruga otoka Krka, 221–225. Str. 221.

⁸⁰ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 221.

⁸¹ Čunčić, Marica. 1985. *Metodologija analitičke paleografije i osnovni oblik glagoljskog pisma : doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Str. 232.

desna gornja četvrtina kruga. Iz ovakve strukture slova proizlazi da je Thorvi Eckhardt imala pravo kad je dvije lijeve vodoravne crte smatrala konstitutivnim dijelovima slova, a ne Vatroslav Jagić koji je mislio da je to samo dodatak.⁸²

Iz glagoljičnoga inventara svakako izlazi i ćiriličko *v* (𐌵) u izrazu *vъ otocъci*. U istome je izrazu zanimljivo i slovo *č* (𐌶), ono u svojoj pojednostavljenoj glagoljskoj inačici pokazuje veliku sličnost s ćiriličkim oblikom. „Ili je pritom posrijedi primjer pojednostavljivanja ovoga slova koji je i bio pretočio u ćiriličku azbuku ili je i to primjer utjecaja ćiriličkoga pisanja ovoga slova na Bašćanskoj ploči.”⁸³

Pojavu različitih oblika istih slova pokušao je objasniti Josip Hamm. On zastupa ideju o sukcesivnome postanku natpisa. Najprije je u Zvonimirovo doba opat Držiha sam klesao vijest o Zvonimirovoj darovnici te nešto manje uspješno potpisao onih koji su ga uveli u posjed ledine. Desetak ili više godina kasnije Držihin nasljednik Dobrovit uklesao je minacijsku formulu, u kojoj se već nalaze nova slova *m* i *o*, i ubrzo nakon toga on restaurira crkvu svete Lucije i uvodi i ćirilično/latinično slovo *i*. Naknadno je dodan zapis o Mikuli rukom koja nije bila toliko vješta glagoljici. Taj nevješti klesar dodao je ćirilička/latinička slova *t* i *n* i nove posebne znakove za poluglas.⁸⁴

Noviji su autori odbacili Hammovu tezu o sukcesivnome klesanju i zadržali se na tvrdnji da je pojava različitih oblika istih slova dokaz prijelaznoga stupnja iz oble u uglatu glagoljicu. Lujko Margetić smatra da se rješenje problema pojave novih latinskih slova u drugome dijelu Bašćanske ploče sastoji u tome da je neki prougarski benediktinac izravno u postojeći stariji predložak ubacio tu i tamo ona slova za koja je smatrao da će pobuditi najmanji otpor u redovničkoj zajednici. Da bi svoj postupak učinio što bezbolnijim, on je pri tome zadržao na mnogim mjestima i stari oblik istih slova. Kako je klesanje drugoga dijela Bašćanske ploče trajalo stanovito, ne baš posve kratko vrijeme, isti je benediktinac isto tako kratkim putem u predložak postupno dodao još nekoliko novih slova, a klesar je pri tome bio samo puki izvršitelj narudžbe. Margetić, također, ne vjeruje da je došlo do izmjene klesara jer je većina starih slova u zadnjih nekoliko redaka u biti identična s istovjetnim slovima u prvome dijelu Bašćanske ploče.⁸⁵

⁸² Čunčić, Marica. 1985. *Metodologija analitičke paleografije i osnovni oblik glagoljskog pisma : doktorska disertacija*. Str. 230.

⁸³ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 222.

⁸⁴ Hamm, Josip. 1952. Datiranje glagoljskih tekstova. *Radovi Staroslavenskog instituta 1*, 1: 5–72. Str. 25.

⁸⁵ Margetić, Lujko. 1997. *O Bašćanskoj ploči*. Str. 50–51.

4.1. Postanak glagoljice

Naziv *glagoljica* nastao je na hrvatskome tlu u XIV. stoljeću,⁸⁶ a izveden je od glagola *glagoljati*, što znači govoriti. Stjepan Damjanović piše da su se „oblici toga glagola čuli izvanredno često kod obavljanja crkvenih obreda na prvome slavenskom književnom jeziku, a tekstove je katolički svećenik – glagoljaš – čitao iz knjiga pisanih osebnim pismom koje Franjo Glavinić još u XVII. stoljeću zove glagoljicom, ali termin *glagoljski* poznat je još od XVI. stoljeća.”⁸⁷

Glagoljica ne podsjeća ni na jedno poznato pismo, za razliku od ćirilice. Čak ni nakon detaljnih analiza ne mogu se uspostaviti veze između glagoljice i drugih grafija. Stjepan Damjanović stoga smatra razumljivim što je bibliografija radova o postanku glagoljice narasla te u toj literaturi uočava tri polazišta koja objašnjavaju geneze glagoljice:⁸⁸

1. egzogena – polazišta koja za svaki glagoljični grafem traže uzor izvana u nekome drugom grafijskom sustavu
2. egzogeno-endogena – polazišta koja polaze od toga da se autor glagoljice ugledao u druga pisma, ali i da postoje elementi glagoljične strukture koji se ponavljaju, tj. iz jednoga glagoljskog grafema razvija ih se nekoliko
3. endogena – polazišta koja ne uzimaju u obzir poticaje izvana, nego traže grafički ključ glagoljice, tj. traže elemente od kojih su svi grafemi načinjeni i načine slaganja tih elemenata.

4.1.1. Egzogena polazišta

U pokušajima da se nađe uzor glagoljici najčešće se pomišljalo na razne oblike grčkoga alfabeta, a najozbiljniji je bio onaj koji ju je vezao uz grčko kurzivno pismo VIII. i IX. stoljeća. Tu su se vezu posebno trudili dokazati engleski paleograf Isaac Taylor i hrvatski slavist Vatroslav Jagić, stoga se u literaturi često govori o Taylor-Jagićevoj teoriji. Iako su izvođenja nekih grafema bila uvjerljiva, takvih nije bilo mnogo, stoga su drugi istraživači pokušali dio glagoljičnih grafema objasniti ugledanjem u grčki alfabet, a dio u druga pisma, npr. koptsko, hazardsko, sirijsko, gruzijsko itd. Rjeđi su bili pokušaji da se izvori glagoljice traže izvan grčke grafije. Stjepan Damjanović ističe pokušaje Lavoslava Geitlera da glagoljicu dovede u vezu s

⁸⁶ Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Str. 14.

⁸⁷ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 52.

⁸⁸ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 54

albanskim pismom i nastojanje Klementa Grubišića da migracije Gota i Slavena i njihove dodire pretpostavi kao odlučujuće za nastanak glagoljice.⁸⁹ Grubišić smatra da je glagoljica nastala ugledanjem u poznati alfabet vizigotskoga biskupa Wulfile kojim je pisan *Codex argenteus*⁹⁰ i koji je sastavljen oko 350. godine.

Neki glagoljični grafemi doista jesu slični grafemima iz kojega od spomenutih pisama, i to Stjepan Damjanović dokazuje sljedećim primjerima:⁹¹

grč. ν : glag. V

grč. γ : glag. G

grč. θ : glag. O

Tvrđnja da je nekoliko pisama moglo poslužiti kao uzor glagoljici ne može zadovoljiti znatiželju jer i dalje ostaje nerazriješen postanak dijela grafema. Brojna su istraživanja, zaključuje Stjepan Damjanović, rezultirala spoznajom da je glagoljica autorsko djelo, rezultat individualnoga čina, da ju je stvorio pojedinac iz grčkoga kulturnog ozračja. Malo stručnjaka danas sumnja da je to bio Konstantin.⁹²

4.1.2. Egzogeno-endogena polazišta

Spoznaja da je čovjek autor glagoljice pomogla je da se u njoj sve više počnu tražiti elementi sustavnosti i da se počne objašnjavati razvitkom unutar samoga grafijskog sustava. Thorvi Eckhardt oslanjala se na formalne i stilske elemente u svojim prosudbama, a sličnih je nazora i Josip Hamm. Njihov je temeljni stav da se prvotna glagoljica sastojala od dvaju nizova grafema: jedni su se razvili u sustavu, a drugi su u sustav uneseni izvana. Stjepan Damjanović prve naziva endogenima, a druge egzogenima,⁹³ a navodi i sljedeći primjer: ako uzmemo grafeme

V i G Ъ O Ъ V G y G î

⁸⁹ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 54.

⁹⁰ Lat. srebrna knjiga. Prijevod četiriju evanđelja biskupa Wulfile, pisan zapadnogotskim jezikom i pismom. Sačuvano je 187 listova od početnih 330, a čuvaju se u Sveučilišnoj knjižnici u Uppsali u Švedskoj.

⁹¹ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 55.

⁹² Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 55.

⁹³ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 55.

uočavamo da su načinjeni od istih elemenata, a jedan je element, u ovome slučaju Ⲛ , primaran, a ostali su sekundarni, tj. izvedeni iz njega.

Stjepan Damjanović, također, podsjeća da se brojni autori često pozivaju na mjesta u starim izvorima gdje se spominje da je Konstantin stvorio *novo* pismo i da pritom misle kako je izraz *novo* dokaz da je riječ o glagoljici jer je ćirilica suviše grčko pismo da bi je tko smatrao novim grafijskim sustavom.⁹⁴ Konstantin je znao za srednjovjekovno pravilo da se svaka nova civilizacija želi predstaviti i novom grafijom, a i planovi su mu bili vezani i uz područja na kojima bi prevelika sličnost s grčkim pismom samo otežala ostvarenje njegovih ciljeva. Stvorio je originalno pismo, ali originalnost tu ne valja shvatiti kao posvemašnju odsutnost veze između glagoljice i onih pisama koja je Konstantin poznao. Prirodno je da pri tako složenom poslu nisu mogli ostati bez utjecaja ni njegov svjetonazor ni njegovo znanje.

4.1.3. Endogena polazišta

Kada se govori o teorijama o postanku glagoljice, smatra Marica Čunčić, egzogene se više ne spominju tako često kao endogene.⁹⁵ Sredinom XX. stoljeća Georg Černohwostow, finski slavist, izrazio je uvjerenje da glagoljici ne treba tražiti uzor niti u jednome od triju najpoznatijih pisama (grčkome, latinskome, židovskome) jer se Konstantin kao protivnik trojezične hereze nije želio ugledati u te grafije. Po njegovu mišljenju, glagoljica je originalno pismo koje počinje križem, a i sva ostala slova temeljena su na kršćanskim simbolima: križu, krugu i trokutu. Križ je simbol otkupljenja, sprava na kojoj je Krist bio mučen i umro; tako je spasio čovječanstvo, a križ je postao simbolom slave. Krug je simbol vječnosti, predstavlja Božju savršenost i vječnost, a istostranični trokut simbolizira Trojstvo jer predstavlja cjelinu sastavljenu od triju jednakih dijelova.⁹⁶ Georg Černohwostow glagoljična slova, dakle, dijeli u četiri skupine: prvoj je zajednički element križ, drugoj elementi križa, trećoj križ i krug, a četvrtoj krug i trokut (odnosno elementi trokuta),⁹⁷ a Marica Čunčić u logičnoj pretpostavci da je Konstantin mogao stvoriti glagoljicu od tih kršćanskih simbola zapravo vidi slabost zbog

⁹⁴ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 55.

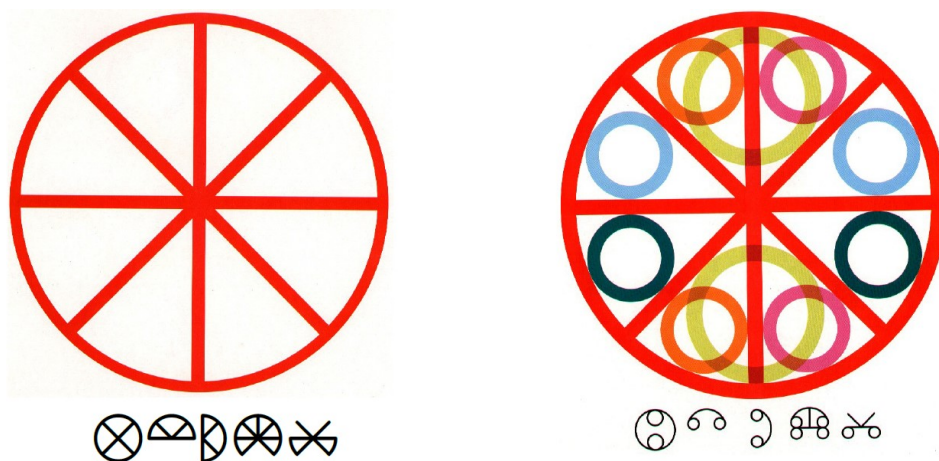
⁹⁵ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*. Dostupno na: https://www.academia.edu/43564000/Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji [pregled: 1. lipnja 2021]. Str. 1.

⁹⁶ Badurina, Anđelko (ur.). 1990. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. Str. 356–572.

⁹⁷ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 56.

broja kategorija te smatra da Černohwostow nije obuhvatio sva slova, tj. da su četiri ostala izvan ovih skupina.⁹⁸

Mnogi su istraživači pokušali odrediti karakteristiku koja bi se mogla naći u svakome slovu, ali bezuspješno. Bugarin Petar Ilčev određuje osnovni element koji je zajednički svim slovima, a to je crtica koja se vrti oko okomite pod kutom od 90°, a rjeđe pod 45°. Crtice ponekad završavaju križićima koji karakteriziraju glagoljsko pismo i nema ih ni jedno drugo pismo u tolikoj mjeri.⁹⁹ Njegov pokušaj ipak nije zaintrigirao paleografe koliko hipoteza njegova zemljaka Vasila Jončeva. Jončev je opisao kružnicu oko svakoga slova i predočio mrežu u koju se može upisati svako glagoljično slovo. Tu mrežu čini spomenuta opisana kružnica koju četiri dijametra dijele na osam jednakih dijelova. Svako je slovo samo neki dio predstavljenoga modela i svaki takav dio može se poistovjetiti s kružnim isječcima.¹⁰⁰ Iako Jončev nije prvi ni posljednji predstavnik endogene teorije koji je u glagoljskim slovima uočio geometrijsku logiku, sigurno je među glavnima. Njegov je geometrijski model grafički ključ cijele glagoljske azbuke. Sastoji se od kruga s osam jednakih isječaka, on ga zove *figurata modul*, a Marica Čunčić rozeta (v. sliku 4). Današnji paleoslavisti češće spominju njegovu teoriju, a ima i znanstvenih istraživanja koja potvrđuju njegovu tezu.¹⁰¹

Slika 4. Rozete iz koje izlaze trokutasta¹⁰² i okrugla glagoljica.¹⁰³

⁹⁸ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*. Str. 1.

⁹⁹ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*. Str. 1.

¹⁰⁰ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 56.

¹⁰¹ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*. Str. 1–2.

¹⁰² Kružni isječak kao dio grafičke morfologije u slovnim se oblicima pojavljuje kao trokut. Iz toga je proizašao naziv trokutasta glagoljica. Trokutastu glagoljicu Marica Čunčić uvela je u glagoljsku paleografiju na temelju teorije o postanku glagoljice Vasila Jončeva.

¹⁰³ Preuzeto iz: Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*. Str. 2.

4.1.4. Ostale teorije

Josip Hamm zastupao je tzv. gotsku tezu o postanku glagoljice. Polazio je od toga da se u starim tekstovima uvijek govori o jednome pismu i da svi kojima se stari autori obraćaju očitno znaju na koje se pismo misli. Po Hammovu mišljenju između djelovanja Svete braće i početka X. stoljeća prošlo je premalo vremena da bi slavenska liturgija bila tako raširena, tj. ona je morala postojati i prije Ćirila i Metoda. Tvrdio je da su Goti i Slaveni bili pripadnici tzv. Arijeve hereze.¹⁰⁴ Mislio je da su Slaveni kršćanstvo primili od arijanskih Gota i nalazio je gotске elemente u slavenskim prijevodima biblijskih tekstova.

Bit Hammova mišljenja o postanku glagoljskoga pisma Stjepan Damjanović vidi u ovome navodu:¹⁰⁵

„Ja njegov postanak zamišljam ovako: Slaveni su na Balkanskome poluotoku našli ostatke arijanskih Gota koji su ih stali krstiti i obraćati na Arijevu nauku. Usporedno s krštenjem dolazi do stvaranja najstarije slavenske crkvene književnosti pisane pismom koje je sastavljeno na osnovi gotškoga i runskoga alfabeta. To je pismo koje mi danas zovemo glagoljicom. Kada je došlo do sastavljanja ove naše azbuke, ne može se danas točno odrediti, no sudeći po paleografskim svojstvima bilo je to negdje potkraj VI. stoljeća, a sastavio ju je neki arijanski svećenik koji je pored gotškoga i slavenskoga jezika dobro poznao i grčki jezik. Ovo se daje zaključiti iz toga što su najstarije starocrkvenoslavenske knjige prijevodi iz grčkoga jezika, dok je gotski utjecaj bio više posredan, vezan uz prevodioca kojemu je gotski tekst bio bliži od grčkoga, mada je – zbog autoriteta što su ga imali grčki tekstovi – prevodio iz grčkih originala. Ime nam se njegovo nije dugo očuvalo, kao što nam se nisu očuvala ni imena sastavljača tolikih drugih alfabeti.“¹⁰⁶

Nakon 1947. godine, pod pritiskom, kako smatra Darko Žubrinić, Josip Hamm odustaje od ove teorije.¹⁰⁷

Posebno je puno simpatija u Hrvatskoj uživala tzv. jeronimska teorija. Njome se tvrdi da je autor glagoljice sveti Jeronim, što bi značilo da je to pismo znatno starije od Ćirila. Glavno je uporište teorija nalazila u hrvatskoj predaji i u pokušajima da se neke Jeronimove rečenice shvate tako da on govoreći o svome jeziku ne misli na latinski, no takvo je tumačenje još 1861.

¹⁰⁴ Arije je bio biskup aleksandrijski početkom IV. stoljeća. Tvrdio je da druga božanska osoba, Sin, ima početak te je njegovo učenje osuđeno na crkvenim saborima u Niceji 325. i Carigradu 381. godine. Protjeran je u Ilirik.

¹⁰⁵ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 57.

¹⁰⁶ Hamm, Josip. 1939. Glagoljica i Sv. Braća. *Hrvatska smotra* 7, 9: 435–448. Str. 437.

¹⁰⁷ Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Str. 15.

godine otklonio Franjo Rački. Jeronimovo ime prvi se put u vezi s glagoljicom spominje u reskriptu pape Inocenta IV. senjskome biskupu Filipu (1248), u kojemu papa za glagoljicu kaže da je to pismo „za koje kler one zemlje tvrdi da je od svetoga Jeronima.”¹⁰⁸ Dakle, jasno je da papa nije bio uvjeren u to da je sveti Jeronim autor glagoljice. Darko Žubrinić smatra da se zapravo radi o legendi iz XII. stoljeća kojom su naši popovi glagoljaši htjeli izbjeći neugodnosti s Rimom, koji je jedno vrijeme Metoda smatrao heretikom. Naime, njemački su svećenici krajem IX. i u X. stoljeću nastojali pred papom ocrniti Metoda sa željom da pridobiju Panonsku nadbiskupiju za sebe.¹⁰⁹

4.2. Linijski ustroj

Slavistika različito gleda na razvoj linijskoga ustroja u glagoljskim tekstovima. Do polovice XX. stoljeća prevladavalo je mišljenje da je glagoljično pismo isprva bilo jednolinijsko te da su sva slova visjela o toj liniji. Polovicom XX. stoljeća Thorvi Eckhardt istaknula je da je najstarije glagoljično pismo majuskulno, dakle smješteno između dviju linija, ali tijesno se ne stapajući ni s jednom i bez značajnih tragova slovne koordinacije.¹¹⁰ Dvolinijski sustav postupno će se sve većim priljublivanjem slova uz linije, probijanjem slabih slovnih dijelova prvo kroz gornju liniju, a zatim i kroz donju, razviti u četverolinijski, inzistirajući na pravokutnome odnosu glavnih linija, uspravnosti i međusobnoj odvojenosti slova. Takav se tip glagoljice naziva ustavnom ili hrvatskom glagoljicom.

Stanje na Bašćanskoj ploči, smatra Mateo Žagar,¹¹¹ najbolje je opisati kroz usporedbu s Bečkim listićima. Lako je zapravo utvrditi da nema previše sličnosti: u Bečkim listićima koordinira se po nekoliko slova, na Bašćanskoj ploči takvi su primjeri rjeđi, a odatle i dojam o ravnijim ispisanim redcima nego u Bečkim listićima. Na Bašćanskoj ploči uočava se koordinacija središnje slovne linije, tj. glagoljička su slova pretežito dvostupanjska po vertikali, pa ako u niz dođu slova kojima u sredini stoji vodoravna linija, ona će se uskladiti u istu visinu, odnosno koordinirati. Takvo usklađivanje provodi se tek u skupinama od nekoliko slova. Ako se koordiniraju jednostupanjska slova, smjestit će se ili iznad središnje linije ili ispod nje ili pak u sredinu retka (v. sliku 5).

¹⁰⁸ Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Str. 57–58.

¹⁰⁹ Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Str. 17.

¹¹⁰ Eckhardt, Thorvi. 1955. Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice. *Radovi Staroslavenskog instituta* 2, 2: 59–91.

¹¹¹ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 215.

p: ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ
 š: ᐃᐃᐃ
 t, c: ᐃᐃᐃ
 ju, o: ᐃᐃᐃᐃᐃᐃ
 novoga m: ᐃᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃᐃᐃ
 vodoravnoga k: ᐃᐃᐃᐃᐃ
 vodoravnoga neobičnoga jera: ᐃᐃᐃᐃᐃᐃᐃ
 ćir./lat. o: ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃᐃ
 ćir./lat. t: ᐃᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃᐃ

Slika 5. Smještaj jednostupanjskih slova.¹¹²

Koordinativna linija ne znači da tekst Bašćanske ploče ima jednolinijski ustroj. Slova su se u redcima smjestila između dviju linija, među kojima slova lebde, ne priljubljujući se uz njih. Mateo Žagar smatra da je središnja linija nastala koordiniranjem, postupno kroz povijesni razvoj glagoljičkoga pisma. Na Bašćanskoj ploči povremeno se zamjećuje sličan način koordinacije, no češće se uočavaju pokazatelji još mlađega razvojnog stupnja linijske organizacije, odnosno pokušaje usklađivanja visine gornjih i donjih slovnih dijelova, ali uz mnogo nepravilnosti.¹¹³

4.3. Ligature

Ligature ili spojenice jedno su od najkarakterističnijih općepismovnih obilježja glagoljičkoga pisanja, no bogato su zastupljene i u grčkome pismu, ćirilici i latinici. S obzirom na strukturu slovne sheme i na najčešće slovne oblike, međusobno susjedstvo istih ili sličnih dijelova slova u retku dovodi do brojnih mogućnosti njihova povezivanja. Razmjerno su česte i u najstarijim tekstovima, a s razvijanom koordinacijom broj mogućih kombinacija i učestalost upisivanja ligatura sve više raste, a u hrvatskoglagoljskim ustavnim tekstovima doživjet će pravu „eksploziju”.¹¹⁴ Zanimljivo je primijetiti da se na Bašćanskoj ploči izbjegava pisanje ligatura. Pojavljuje se tek jedan primjer i Žagar ga smatra neuobičajenim za sve poznate nam

¹¹² Preuzeto iz: Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 216.

¹¹³ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 216.

¹¹⁴ Žagar, Mateo. 2013. *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 : (X. i XI. st.)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Str. 305.

glagoljičke tekstove.¹¹⁵ Riječ je o spojenici *re* u riječi *poreče*, koja ima oblik podijeljenoga okomitog pravokutnika ($\text{re} < \text{r} + \text{e}$) i koja nije potvrđena u glagoljičkome korpusu staroslavenskoga kanona. Mateo Žagar smatra da bismo ovu ligaturu trebali protumačiti isključivo korekturno. Jedno od tih dvaju slova vjerojatno se isprva zaboravilo isklesati, pa je pogreška izbjegnuta vezivanjem slova. Takva sloboda kombiniranja, gdje se ne koristi zajedničko slovno oko, neočekivana je u rano doba glagoljaštva.¹¹⁶

4.4. Kontrakcije

Osnovna je pretpostavka da svako alfabetsko pismo, već po brojnosti znakova koji u konkretnim primjerima nadmašuju nužno razumijevanje i po njihovoj konvencionaliziranosti, raspolaže kraćenjima. Dva su osnovna tipa kraćenja riječi:

1. kontrakcije – isključivanje slova iz sredine riječi
2. suspenzije – isključivanje slova s kraja riječi.

U glagoljičnim, ali i ćiriličkim, staroslavenskim tekstovima obično je stezanje svetih imena (*nomina sacra*). Izvorna svrha ovoga tipa kraćenja, smatra Mateo Žagar, ne bi bila „ušteda ni prostora (materijala), ni vremena, ni piščeva ni čitateljeva truda. Kraćenje je motivirala bogobojaznost, Božja zapovijed kako se njegovo ime ne treba spominjati uzalud.”¹¹⁷ U slavenske je tekstove preuzeto iz grčkoga pisanja, zacijelo je izvedeno prema običaju u hebrejskoj pismenosti, no na Bašćanskoj ploči provodi se nedosljedno.

Riječ *svetuju* u četvrtome retku nije stegnuta, a ni obilježena titlom, unatoč pravilu o kraćenju *nomina sacra*. S naslijeđenim pravilima o kraćenju *nomina sacra* s napisanom titlom iznad kratice krata se sljedeći primjeri: *s(i)na*, *s(ve)tago*, *ap(osto)la*, *eva(n)j(e)listi*, *s(ve)taê*. Riječ *bogъ* krata se i bilježi titlom, no ne krata se na uobičajen način. Provodi se suspenzija, a ne kontrakcija: *bo(gъ)*. Mateo Žagar pretpostavlja da autor u ovome slučaju nije znao pravilo ili da se klesaru dogodila omaška.¹¹⁸

¹¹⁵ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 217.

¹¹⁶ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 218.

¹¹⁷ Žagar, Mateo. 2013. *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 : (X. i XI. st.)*. Str. 313–314.

¹¹⁸ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 219.

Titlom se obilježuju, iako se ne krata, sljedeći primjeri: *duha*, *boga*, *crêkьvь*, *devetiju*, *svetuju* u trinaestome retku, *luciju*. Titla potvrđuje svijest o kraćenju, ali ono ipak nije provedeno.

Mnogo je riječi koje se krata, ali se ne obilježuju titlom. To su: *otca*, *dni* (više puta), *am(e)nь*, *zvьnim(i)rь*, *d(o)brovitь*, *l(i)cê*, *vinod(o)lê*, *êk(o)vь* itd. Ispušteno slovo u Zvonimirovu imenu lako je rekonstruirati, što nije slučaj s imenima svjedoka i toponima. Stoga danas ne možemo biti sigurni radi li se o luci ili Lici.

4.5. Puntuacija

O puntuaciji/interpunkciji govorimo od onoga trenutka kada se obilježavanjem točkicama počne voditi računa o razgođivanju s uporištem u sintaksi, odnosno kada točkice više ne služe da bi se popunile bjeline. Već na prvi pogled uočavamo da na Bašćanskoj ploči nema nikakvih puntuacijskih znakova, ni za razgođivanje ni za označivanje brojeva. Jasno je da bismo ih mogli očekivati, posebno između većih tekstnih jedinica, tj. između invocacije, Držihina i Dobrovitova zapisa. S obzirom na znatnu oštećenost zapisa, smatra Mateo Žagar, nekih je „razgođivanja točkicama moralo biti”,¹¹⁹ a veliku su ulogu u tome preuzeli konektori *i* i *da*, koji su sugerirali tekstnu ulomljenost Bašćanske ploče.¹²⁰

4.6. Neprekinuto pisanje

Scriptura continua u bliskoj je vezi s interpunkcijom. Najstariji slavenski tekstovi, i glagoljički i ćirilički, poznati su po tome da čuvaju staro načelo kontinuiranoga pisanja, koje je ustanovljeno još u grčkome pisanju i odande preneseno u latinsko. U ćiriličkim tekstovima ovakav načina pisanja opstaje i do XVII. stoljeća, no u glagoljičnim spomenicima namjere za razbijanjem takva načela primijećene su vrlo rano. Bašćanska ploča i po ovome kriteriju zadržava starije stanje, u njoj se ne uočava uvrštavanje bjelina među riječima, sintaktičkim jedinicama i odlomcima. Kada se pogledaju razmaci među slovima, uočava se da su oni veliki i neujednačeni, no veći se razmaci ne podudaraju s granicama riječi, sintaktičkih jedinica i odlomaka. Pri kraju posljednjega retka na Bašćanskoj ploči ipak se uočavaju veći razmaci; tamo je vjerojatno riječ o kraju jednoga zapisa. „Odvojenost lijeve i desne ploče ipak je bila

¹¹⁹ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 220.

¹²⁰ Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Str. 76–90.

dovoljnim razlogom da se granica izričaja poklopi s krajem lijeve ploče, a strah od praznoga prostora bio je prevelik da bi na kraju retka smjela ostati praznina u širini nekoliko slova.”¹²¹

4.7. Majuskula

U staroslavenskim tekstovima velika slova ponajprije su služila za pisanje naslova ili za razgraničavanje tekstone. Njihov je oblik primarno određen drugačijim odnosom slova unutar dvolinijskoga ustroja: u odnosu na položaj u osnovnim redcima u naslovnoj glagoljici slova su se širila između tih dviju linija, a linije krajnjih, odnosno gornjih i donjih dijelova slova sljubljuvale su se s redačkim linijama. Slovo polje bilo je tako bitno izduženije nego u osnovnim, također dvolinijski organiziranim redcima.¹²² Na Bašćanskoj ploči nisu sva slova jednake veličine, no ne uočava se ni jedno slovo koje bi s određenom funkcijom bilo veće od ostalih. Do majuskulizacije početnih slova ne dolazi u pojedinim tekstnim jedinicama jer cijela tekstura funkcionira kao majuskulna. Jedno je slovo posebno izvedeno prema pravilima majuskulne izvedbe. U riječi *kraľ* slovu *r* () udvostručena je glavna okomita linija, baš onako kako uočavamo u inicijalima glagoljskih tekstova koji su izvedeni prema majuskulama.

¹²¹ Žagar, Mateo. 2000. *Ortografija natpisa Bašćanske ploče*. Str. 221.

¹²² Žagar, Mateo. 2013. *Uvod u glagoljsku paleografiju I : (X. i XI. st.)*. Str. 290.

5. ZAKLJUČAK

Velik interes vlada za Bašćanskom pločom od njezina otkrića 1851. godine pa sve do današnjih dana. Neizmjerne je njezine vrijednosti, kako s nacionalnoga tako i kulturnoga stajališta. Mnogobrojna istraživanja Bašćanske ploče pratila su polemike i nejasnoće, do te mjere da je čak i godina njezine nastanka predmet brojnih rasprava.

Primjećujemo da na Bašćanskoj ploči supostoje staroslavenske i starohrvatske jezične osobitosti. No među znanstvenicima postoji neslaganje oko toga koje su od tih osobitosti temeljne, a koje se naslojavaju. Neka su jezična pitanja oko jezika kojim je pisana ostala otvorena, što nam kazuje da posla oko Bašćanske ploče ima i za nove naraštaje.

Promatrajući pismo, velika je razlika između tradicionalnijega početka i šarolikoga kraja, što se najviše ogleda u postupnome uvrštavanju neobičnijih rješenja. Što se više približavamo kraju teksta, to se sve više u njega uvlače nepoznata slova drugih pisama. Vjerojatno nije slučajnost da su sva slova, osim *v* i ključastoga *jera*, ista i u latinici i u ćirilici. Iako nema ni jednoga isključivo latiničkoga slova, isključivo ćirilička jesu *v*, *jer*, a možda i neobično *č*.

Za razliku od jezične nepromjenjivosti, grafetički, tj. vizualni aspekt teksta pretrpio je temeljne promjene prilikom promjene funkcije Bašćanske ploče (od zapisa u kartularu do oltarne pregrade).

6. LITERATURA

1. Badurina, Anđelko (ur.). 1990. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
2. Čunčić, Marica. 1985. *Metodologija analitičke paleografije i osnovni oblik glagoljskog pisma : doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*. Dostupno na: https://www.academia.edu/43564000/Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji [pregled: 1. lipnja 2021].
4. Damjanović, Stjepan. 2005a. Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča? U: Ivo Pranjković (ur.). 2005. *Od fonetike do etike : zbornik o sedamdesetgodišnjici prof. dr. Josipa Silića*. Zagreb: Disput, 217–222.
5. Damjanović, Stjepan. 2005b. *Staroslavenski jezik*. Peto, nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
6. Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska.
7. Damjanović, Stjepan. 2012. *Slovo iskona : staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska.
8. Damjanović, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski katolički radio.
9. Eckhardt, Thorvi. 1955. Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice. *Radovi Staroslavenskog instituta* 2, 2: 59–91.
10. Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

11. Fučić, Branko. 2001. *Terra incognita*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
12. Hamm, Josip. 1939. Glagoljica i Sv. Braća. *Hrvatska smotra* 7, 9: 435–448.
13. Hamm, Josip. 1952. Datiranje glagoljskih tekstova. *Radovi Staroslavenskog instituta* 1, 1: 5–72.
14. Ivan Milčetić. 1895. Čakavština Kvarnerskih otoka. *Rad JAZU* 121: 92–131.
15. Kekez, Josip. 1988. *Prva hrvatska rečenica : pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
16. Margetić, Lujo. 1997. *O Bašćanskoj ploči*. Krk, Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka, Vitagraf.
17. Margetić, Lujo. 2007. O nekim osnovnim problemima Bašćanske ploče. *Croatica Christiana periodica* 31, 60: 1–15.
18. Moguš, Milan. 2010. Kako pročitati Bašćansku ploču. *Senjski zbornik* 37, 1: 33–44.
19. Nazor, Anica. 2008. „*Ja slovo znajući govorim...*” : knjiga o hrvatskoj glagoljici. Zagreb: Erasmus naklada.
20. Stamać, Ante. 1987. Bašćanska ploča kao književno djelo. *Croatica* 18, 26–28: 17–27.
21. Strčić, Petar. 2005. Temeljit preokret u proučavanju Bašćanske ploče. *Kolo* 15, 3: 305–320.
22. Zubčić, Sanja. 2005. Prilog akcenatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče. U: Stjepan Damjanović (ur.). 2005. *Drugi Hercigonjin zbornik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 449–463.
23. Žagar, Mateo. 1997. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, Povijesno društvo otoka Krka.

24. Žagar, Mateo. 2000. Ortografija natpisa Bašćanske ploče. U: Josip Žgaljić (ur.). 2000. *900 godina Bašćanske ploče : (1100. – 2000.)*. Rijeka, Baška, Krk: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Turistička zajednica Općine Baška, Povijesna udruga otoka Krka, 221–225.
25. Žagar, Mateo. 2013. *Uvod u glagoljsku paleografiju I : (X. i XI. st.)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
26. Žubrinić, Darko. 1996. *Hrvatska glagoljica : biti pismen – biti svoj*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Element.

7. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Oštećenja na Bašćanskoj ploči.	3
Slika 2. Rekonstrukcija Branka Fučića.	3
Slika 3. Čitanje Franje Račkoga.	5
Slika 4. Rozete iz koje izlaze trokutasta i okrugla glagoljica.	26
Slika 5. Smještaj jednostupanjskih slova.	29

8. POPIS TABLICA

Tablica 1. Oblici slova koja se javljaju na Bašćanskoj ploči.....	19
---	----

9. SAŽETAK

Jezik i pismo Bašćanske ploče

Bašćanska ploča zbog svoje se dokumentarne vrijednosti naziva dragim kamenom hrvatskoga jezika, krsnim listom hrvatske kulture, hrvatskom narodnom svetinjom. Za znanost otkrivena je 1851. godine kada je Petar Dorčić na nju upozorio Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, a od 1934. godine čuva se u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Mnogobrojna literatura o Bašćanskoj ploči nerijetko se dotiče i njezina jezika. Oprezniji i filološki spremniji istraživači odmah su primijetili da na ploči supostoje staroslavenske i starohrvatske jezične osobitosti. No, ne slažu se oko toga koji je sloj temeljan. Posla s Bašćanskom pločom ima i za nove naraštaje, ali možemo reći da je ona pisana hrvatskostaroslavenskim jezikom.

Na Bašćanskoj ploči uklesano je više od četiri stotine slova, velikom većinom glagoljskih. Glagoljski se tekst Bašćanske ploče nalazi u prijelaznome razdoblju iz oble u uglatu glagoljicu. Tradicionalna hrvatska filologija odavno je upozorila na slovne višestrukosti u odnosu na najmanje jezične jedinice. Jedna je od najvećih grafijskih posebnosti supostojanje dvaju slova za grafem.

U ovome se diplomskom radu iznose staroslavenski i hrvatski elementi u tekstu te što o pojedinim oblicima pišu naši najveći znanstvenici koji su istraživali Bašćansku ploču. Pri analizi pisma daje se pregled slova i njihovih oblika s Bašćanske ploče. Također, iznose se i slovne višestrukosti koje se pojavljuju u tekstu. Ortografski se analizira pismo, odnosno linijski ustroj, ligature, kontrakcije, punktuacija, neprekinuto pisanje i majuskulu.

Ključne riječi: Bašćanska ploča, jezik Bašćanske ploče, pismo Bašćanske ploče, glagoljica.

10. ABSTRACT

The language and script of the Baška tablet

For its documentary value, the Baška tablet is regarded as the gemstone of the Croatian language, the birth certificate of Croatian culture, a Croatian national treasure. Scientifically, it was discovered in 1851 when Petar Dorčić informed Ivan Kukuljević Sakcinski about it. Since 1934, it has been kept in the palace of the Croatian Academy of Sciences and Arts.

Numerous works on the topic of the Baška tablet often also address its language. The more careful and philologically educated researchers immediately noted the co-existence of different Old Church Slavonic and Early Croatian linguistic specificities. However, they do not agree which stratum is its basis. When it comes to the Baška tablet, there is a lot of work to be done even for the younger generations, but we can agree that it is written in the Croatian Old Church Slavonic language.

More than 400 letters are inscribed into the Baška tablet, most of which are Glagolitic. The Glagolitic text of the Baška tablet is in between the round and angular variant. Traditional Croatian philology has long noted the letter multiplicities in relation to the smallest linguistic units. One of the greatest graphic specificities is the co-existence of two letters for one grapheme.

In this thesis, the Old Church Slavonic and Croatian elements of the text are presented, as well as different perspectives on specific forms by the most prominent Croatian researchers. Along with script analysis, a survey of different letters and their forms is given. Additionally, letter multiplicities in the text are also examined. The script is orthographically analysed, with respect to linear organisation, ligatures, contractions, punctuation, continuous writing, and majuscules.

Key words: the Baška tablet, the language of the Baška tablet, the script of the Baška tablet, the Glagolitic script.